

ДО ПИТАННЯ ЧИННИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ КУРСАНТІВ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Стаття присвячена аналізу чинників професійного становлення у процесі навчально-професійної діяльності курсантів вищих навчальних закладів МВС України. Чинниками, що детермінують розвиток особистості курсанта в процесі фахової підготовки на вузівському етапі професійного становлення можна вважати: смисло-життєві орієнтації, цінності, професійну мотивацію, когнітивні стилі, рівень розвитку рефлексії, гендерний фактор.

Ключові слова: фахова підготовка, професійне становлення, чинники професійного становлення, смисло-життєві орієнтації, професійна мотивація, рефлексія, гендерний чинник.

Стаття посвячена аналізу факторів професійного становлення в процесі навчально-професійної діяльності курсантів вищих навчальних закладів МВС України. Факторами, які детермінують розвиток особистості курсанта в процесі професійної підготовки на вузівському етапі професійного становлення можна вважати: смисло-життєві орієнтації, цінності, професійну мотивацію, когнітивні стилі, рівень розвитку рефлексії, гендерний фактор.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, профессиональное становление, факторы профессионального становления, смысло-жизненные ориентации, профессиональная мотивация, рефлексия, гендерный фактор.

Постановка проблеми. У контексті сучасного реформування всієї системи функціонування органів внутрішніх справ, питання професійного становлення фахівця набувають особливої значущості. Це обумовлено тим, що саме в ході етапу первинного «освоєння» професії, який якраз і припадає на час навчання у вузі, здійснюється процес самовизначення молодого людини в житті, формуються її життєва і світоглядна позиції, засвоюються індивідуалізовані способи і прийоми діяльності, поведінки і спілкування. Все більш актуальною стає проблема виявлення взаємозв'язку і взаємозумовленості двох процесів: розвитку особистості та становлення професіонала. І хоча в юридичній психології особливості професійного становлення працівників органів внутрішніх справ досліджували чимало вчених: О.М. Бандурка, С.П. Бочарова, О.В. Землянська, Ю.Б. Ірхін, В.С. Медведєв, Л.І. Мороз, О.В. Романенко, О.М. Столяренко, Н.Ю. Ярема та інші – питання визначення саме критеріїв та чинників професійного становлення правоохоронця в процесі фахової підготовки не отримали достатньої детальної розробки.

Завданням нашої роботи є виокремлення на основі ґрунтовного теоретичного аналізу проблеми професійного становлення

правоохоронців чинників, які детермінують цей процес та його критеріїв.

Більшість авторів розглядають професійне становлення як тривалий процес розвитку особистості з початку формування професійних намірів до повної реалізації себе у професійній діяльності. Е.Ф.Зеєр приходить до висновку, що професійне становлення – це формування особистості, адекватне вимогам професійної діяльності і являє собою «динамічний і безперервний процес прогресивного розвитку особистості у системі взаємопов'язаних професійно значущих видів діяльності» [5, с.36].

Численні психологічні дослідження підтверджують детермінованість розвитку особистості провідним типом діяльності (Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн та ін.). Професійна діяльність, виступаючи провідним видом діяльності, детермінує психічний розвиток особистості, обумовлює розвиток і прояв професійно значущих особистісних якостей, утворень, здібностей, потреб, інтересів тощо (О.О. Євдокімова, С.Д. Максименко, Н.В. Чепелєва та ін.).

Основним інститутом первинної професійної соціалізації особистості майбутнього фахівця органів внутрішніх справ стає вищий навчальний заклад МВС України. Курсант як особистість характеризується оптимумом розвитку

інтелектуальних та фізичних сил, творчістю, активним розвитком моральних почуттів. Помітно удосконалюються ті якості, яких не вистачало у старшокласників – рішучість, цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, ініціативність, уміння володіти собою.

Особливості професійного становлення курсантів передусім зумовлені відмінностями статусу. Для курсантів існує більш жорстка регламентація поведінки статутом та правилами внутрішнього розпорядку (проживання в казармі, поєднання навчальної та службової діяльності, постійний контроль з боку молодших командирів та курсових офіцерів).

Протікання процесів професійного становлення майбутніх фахівців органів внутрішніх справ детерміновано як якісним попереднім відбором кандидатів до вищих навчальних закладів системи МВС України [2, 10], так і оптимізацією адаптації курсантів до навчання у вищих навчальних закладах МВС України [1,3,7], та до професійної діяльності в органах внутрішніх справ [2, 7].

А.П. Москаленко у дисертації «Психологічне забезпечення професійного відбору до вищих навчальних закладів системи МВС України» [10, с.7] зазначає, що високий рівень академічної успішності зумовлюється високим рівнем розвитку вербального інтелекту, а високі показники загальної успішності навчально-професійної діяльності у вищих навчальних закладах МВС України визначаються такими критеріями: високим рівнем інтелектуального розвитку; високим рівнем соціабельності; високою пластичністю психічних процесів.

В.І. Барко в монографії «Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект)» [2, с.37] зазначає, що деякі якості працівників органів внутрішніх справ, наприклад готовність до ризику та інші, пов'язані з типом вищої нервової діяльності та лабільністю нервових процесів.

Аналіз праць Ю.В. Александрова [1], В.І. Барка [2], О.С. Губаревої [4], С.М. Ірхіної, П.В. Макаренка [8], В.С. Медведєва, А.П. Москаленка [10] свідчить про те, що попередній професійно-психологічний відбір абітурієнтів зменшує вірогідність інтелектуальної недостатності, недостатньої резистентності до дії стресорів

завдяки достатній силі й рухливості процесів збудження та гальмування.

Цілком поділяємо погляди сучасних дослідників [2, 10], які вважають, що професійно-психологічний відбір повинен враховувати не тільки психофізіологічні особливості абітурієнтів, а й акцентувати увагу на особистісних властивостях, у тому числі - соціально зумовлених.

Значний інтерес становлять питання мотивації професійно-особистісного розвитку майбутніх фахівців органів внутрішніх справ, наявності в них орієнтуючого зразка, ідеалу людини – професіонала[6]. Як відомо, психологи наголошують на браку позитивних зразків, необхідності здійснення спеціальної роботи для створення позитивного іміджу сучасного працівника міліції, ідеалу для курсанта.

Щоб формувати адекватну професійну мотивацію особистості (Н.І. Ковальчишина) [6], «образ Я» (Я.В. Мацегора) [9] працівника органів внутрішніх справ на вузівському етапі професійного становлення, доцільно приділяти увагу рефлексії, самосприйняттю та смисложиттєвій орієнтації як засобу подолання труднощів професійного становлення.

Проблема змін особистості курсантів останніми роками дедалі більше привертає увагу психологів, оскільки вони нерідко призводять до професійної деформації (Ю.В. Александров [1], О.С. Губарева [4], В.С. Медведєв), що викликає тимчасові чи незворотні втрати серед працівників органів внутрішніх справ. Негативні зміни особистості курсантів вищих навчальних закладів МВС України часто призводять до самогубства, порушення дисципліни, законності, прав і свобод громадян.

Так, П.В. Макаренко [8, с.12] наголошує, що приблизно у третини досліджуваних курсантів вищих навчальних закладів МВС України від першого до п'ятого курсу відбуваються негативні зміни професійної «Я-концепції», які надалі можуть призвести до професійної дезадаптації. А процес формування професійної «Я-концепції» у період навчання у вищому навчальному закладі системи МВС України проходить стихійно, проте він може бути більш цілеспрямованим. Формування адекватної професійної «Я-концепції» повинно включати в себе активізацію мотиваційної, ідентифікаційної та емоційної сфер

особистості під час активної соціально-психологічної підготовки до професійної діяльності.

За даними Т.Т. Чегі, визначено, що кількість курсантів з низьким рівнем розвитку різних психологічних професійно важливих якостей і властивостей коливається в межах від 1,5 до 24 %. Він вважає, що ці показники можуть бути зумовлені певною недосконалістю системи відбору майбутніх правоохоронців у вищих навчальних закладах МВС України, окремими недоліками фахової підготовки та недостатньої роботи психологічних служб вищих навчальних закладів, впливом об'єктивних і суб'єктивних соціальних чинників та ін. [11].

М.В. Андрєєв, С.Є. Піняєва виділяють індивідуальні риси людини: цінності, установки, інтереси, особливості інтелекту й інші, що можуть і сприяти формуванню професійної майстерності, і перешкоджати професійному становленню, спричиняти професійну деформацію. Зміни психічної сфери позначаються на виконанні службових обов'язків і спричиняють не лише зниження працездатності та інвалідації працівників органів внутрішніх справ, а й призводять до професійних помилок і надзвичайних подій [11].

У директивних документах МВС України акцентовано увагу на гармонійному розвитку, самовдосконаленні, формуванні розуміння цінності людського життя, неприйнятті самогубств як способу вирішення життєвих труднощів, а також на формуванні та розвитку професійно важливих якостей особистості, професійної спрямованості змін особистості курсантів, вчасному виявленні та профілактиці деструктивних змін. Усе це вказує на потребу та нагальність досліджень розвитку особистості курсантів вищих навчальних закладів МВС України та створення умов для їх оптимального професійного становлення (вказівка МВС України «Про удосконалення роботи по запобіганню втрат персоналу органів внутрішніх справ унаслідок

самогубств» від 31 липня 2008 р. № 821, наказ МВС України «Про затвердження Програми психопрофілактичної роботи з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ України на 2008–2012 роки» від 7 квітня 2008 р. № 161 та ін.)

Висновки. Початковий період професіогенезу у психології професійної освіти трактується як ключовий, що надалі визначатиме все подальше життя молодій людині. У процесі навчально-професійної діяльності курсантів вищих навчальних закладів МВС України відбувається їх професійне становлення, трансформується самосвідомість, виникають такі новоутворення, як професійна ідентичність, рефлексія, готовність до фахової діяльності. Проте не всі наявні новоутворення особистості завжди є бажаними для неї самої та суспільства, не всі вони є свідченням розвитку й наслідком спеціально організованого формування. У зв'язку з цим, актуальним є вивчення змін особистості, які виникають у процесі професійної підготовки.

Проведений аналіз психологічних досліджень дав змогу констатувати наступне: 1) у якості критеріїв професійного становлення майбутніх фахівців МВС можуть виступати професійна ідентичність, професійна свідомість, особистісна зрілість, соціальна компетентність, аксіогенез, самоактуалізація, суб'єктність, особливості «Я-концепції» [2, 3, 6, 8, 9]; 2) чинниками, що детермінують розвиток особистості курсанта в процесі фахової підготовки на вузівському етапі професійного становлення можна вважати: смисло-життєві орієнтації, цінності, професійну мотивацію, когнітивні стилі, рівень розвитку рефлексії, гендерний фактор, курс та форма навчання [1, 2, 3, 4, 7, 10]; 3) процеси професійного становлення майбутніх правоохоронців у вищих навчальних закладах МВС України детерміновані комплексом зовнішніх та внутрішніх умов, а саме: особливостями юнацького віку, статусом курсанта, напрямом професійної підготовки.

Список літератури

1. Бандурка А. М. Професионалізм и лидерство : учеб. пособие / Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. – Харьков : Титул, 2006. – 578 с.
2. Барко В. І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект) : [моногр.] / Барко В. І. – К. : Ніка-Центр, 2002. – 296 с.
3. Бичкова Т. С. Психологічне супроводження навчально-службової діяльності курсантів слідчої

Питання психології

спеціалізації у вищих навчальних закладах МВС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / Т. С. Бичкова. – К., 2010. – 17 с.

4. Губарева О. С. Психологічні особливості формування професійної компетентності працівників ОВС : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / О. С. Губарева. – Х., 2005. – 18 с.

5. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / Зеер Э. Ф. – [2-е изд., стереотип.]. – М. : Академия, 2007. – 240 с.

6. Ковальчишина Н. І. Зміни у мотиваційній сфері особистості слідчих на ранніх стадіях професіоналізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / Н. І. Ковальчишина. – Х., 2008. – 20 с.

7. Конопльов В. В. Психологічна адаптація курсантів ВНЗ МВС України до діяльності підрозділів кримінальної міліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / В. В. Конопльов. – К., 1999. – 16 с.

8. Макаренко П. В. Професійна «Я-концепція» майбутніх фахівців правоохоронної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / П. В. Макаренко. – Х., 2001. – 18 с.

9. Мацегора Я. В. Формування «образу Я» працівників ОВС у процесі професійного становлення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / Я. В. Мацегора. – Х., 2008. – 20 с.

10. Москаленко А. П. Психологічне забезпечення професійного відбору до вищих навчальних закладів системи МВС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.03 «Психологія праці, інженер. психологія» / А. П. Москаленко. – Х., 2002. – 19 с.

11. Професійно-психологічна підготовка працівників слідчих підрозділів : навч. посіб. / [П. В. Жданова, П. В. Макаренко, Н. Е. Мілорадова та ін] : за заг. ред. І. В. Жданової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2014. – 516 с.

Zhydetskaia S. V., assistant rector

TO THE ISSUE OF FACTORS OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF CADETS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

The paper is devoted to the analysis of the factors of professional development in the process of training and professional activity of the cadets of higher educational establishments of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. In the process of professional training there are significant changes in the structure of personality, self-awareness is transformed; such tumors as a professional identity, reflection, readiness for professional activities arise. However, not all of these tumors of a personality are always desirable for himself and the society; not all of them are evidence and result of specially organized formation. In this regard, the study of personality's changes that occur is important. The factors that determine the development of a cadet's personality in the process of the professional training at the University's stage of the professional development can be considered: semantic and vital orientations, values, professional motivation, cognitive styles, the level of reflection's development, the gender factor, course and form of studies.

Key words: professional training, professional development, factors of professional development, semantic and vital orientations, professional